

Шаров Олександр Миколайович

Sharov Oleksandr,

д-р екон. наук, проф.,

головний науковий співробітник,

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,

м. Київ, Україна,

ORCID ID 0000-0001-8460-9996

А. ГАЛЬЧИНСЬКИЙ: ТЕОРІЯ ГРОШЕЙ ТА ПРАКТИКА МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Професор А. С. Гальчинський приділяв значну увагу питанням грошово-кредитної політики та монетарній економіці в цілому. Звісно, такому інтересу сприяла його робота у якості Голови Ради Національного банку України (2000–2005 рр.). Однак, насправді його інтерес до монетарної проблематики виник значно раніше, чому була присвячена і його докторська дисертація.

Він був одним із небагатьох українських вчених-економістів, які брали в ті часи (1970–80-ті роки) участь у теоретичній дискусії щодо природи сучасних грошей у ринковій (за тодішньою термінологією – капіталістичній) економіці. У цій дискусії проф. А. С. Гальчинський запам'ятався його положенням про появу «інтернаціональної міри вартості»*.

Відповідно до цієї теорії, на певному етапі історичного розвитку великої промисловості й пов'язаного з цим поглиблення міжнародного поділу праці, розвитку не просто обміну надлишками національної продукції, а міжнародного товарообміну, породженого внутрішньою структурою крупного машинного виробництва, виділяється певна «інтернаціональна вартість товарів», яка визначається величиною «середньої одиниці праці всього світу». У зв'язку з цим з'являється принципово нова функція грошей – функція «інтернаціональної міри вартостей». Що ж стосується функції міри вартостей, то вона, відповідно до даної теорії, просто зникає, так як «один і той самий товар, на відміну від його ціни, не може мати двох вартісних оцінок – національної та інтернаціональної. Національна вартість у даному випадку перетворюється в уявну» [1, с. 123].

І «чим всебічніший громадський обмін, який обумовлений міжнародними зв'язками, тим більше зникає національний характер функціонування грошей в їх основній якості як – функції міри вартостей» [1, с. 126]. Зрештою, проф. А. С. Гальчинський дійшов висновку, що «в умовах сучасного капіталізму дійсними грошима стають лише світові гроші. Національні паперові гроші, які реально знаходяться в обігу, перетворюються на своєрідні знаки вартості світових грошей, функцію яких виконує монетарний товар – золото» [1, с. 126]. Таким чином, ідея А. С. Гальчинського про зміну грошових форм виходила з припущення, що розвиток грошових відносин має супроводжуватися відмиранням «старих» і виникненням «нових» функцій грошей. З цим, однак, не погоджувався інший український фахівець М. І. Сивульський, який вважав, що, крім класичних функцій, інших функцій у категорії «гроші» бути не може (за умови розуміння функції як необхідного вираження сутності економічної категорії). З чого він робив висновок про неможливість відмирання окремих функцій грошей, вважаючи, що всі вони в рівній мірі необхідні. [3, с. 33-34].

*Це положення навіть було включено у «загальносоюзний» підручник: Денежное обращение и кредит капиталистических стран / Под ред. проф. Л. Н. Красавиной. 2-е изд., перераб. и доп. Москва, 1983. 335 с.

Однак, на наш погляд, концепція «інтернаціональної міри вартостей» не позбавлена логіки, але в цілому спирається на абстракцію, яка дещо відрізняється від реальної дійсності. Зокрема, сама наявність «середньої одиниці праці всього світу» передбачає, по суті, утворення єдиного, не обмеженого матеріально ніякими бар'єрами світового ринку, якому був би притаманний вільний рух робочої сили, капіталів і послуг. Глобальна економіка розвивалася саме в цьому напрямі. Проте ми стали свідками того, що, незважаючи на гучні декларації, що прославляли «вільну торгівлю» та «суцільну глобалізацію», в останні роки у світі посилюються протекціоністські тенденції. В силу цього ринки окремих країн (або мегаагреговань на кшталт Європейського Союзу) залишаються все ще занадто відокремленими, щоб можна було говорити про якусь спільну «інтернаціональну вартість товарів». Для цього недостатньо навіть впливу тенденції до посилення наднаціонального регулювання глобальної економіки.

Однак, якщо ми навіть уявимо собі таку гіпотетичну ситуацію, коли у світі з більш-менш рівномірним розвитком продуктивних сил буде повністю панувати принцип вільної торгівлі, принцип вільного руху робочої сили, капіталів і послуг (тобто повна перемога процесу економічної глобалізації), то і в такій системі поява «інтернаціональної вартості» буде ускладнена.

По-перше, усунення існуючих бар'єрів означало б фактично злиття безлічі національних ринків в єдиний світовий ринок і повну інтернаціоналізацію виробництва. І, хоча ми спостерігаємо безліч подій та процесів, які свідчать про існування такої тенденції, але і сили протидії також досить потужні. Ми бачимо, що навіть у країнах ЄС таке злиття відбувається аж ніяк не безболісно, а тим більше – на трансконтинентальному рівні. За принцип «вільної торгівлі» завжди виступають країни з більш конкурентоспроможною економікою та, до того ж, лише в тих галузях, де їх перевага значна. Але, як тільки ця перевага зникає, вони самі голосно вимагають контролю над торгівлею. Наочним прикладом тому можуть служити чисельні приклади від американо-японської боротьби за автомобільний ринок наприкінці 70-х – початку 80-х років минулого сторіччя до трампівської «торговельної війни» «США проти всіх» – Китаю, ЄС, Мексики...

По-друге, якби подібне злиття все ж відбулося, це означало б просто зникнення функції світових грошей як окремої функції, оскільки відбулося б поглинання ними грошей національних і таким чином гроші стали б глобальним феноменом, але функція міри вартостей зберігалася б за ними. Національна вартість стала б просто глобальною вартістю, скинувши з себе «національні мундири», спільною для всього світу, оскільки її «національність» визначається не спільністю мови чи традицій виробників товарів, а спільністю умов виробництва і обміну останніми.

Поки що, у відповідності з практикою, яка склалася на світовому ринку, ціни встановлюються здебільшого лише у кількох валютах (перш за усе, в доларах США) в залежності від ролі країни-емітента на ринку даного товару (наприклад, наявність міжнародних товарних бірж), а також з урахуванням практики здійснення платежів – з тим, щоб мінімізувати валютні ризики у випадку несумісності валюти ціни та валюти платежу.

Тобто товари, цінність яких виміряна національними кредитними грошима, надходять на міжнародний ринок, на якому відбувається їх співставлення через крос-курс до міжнародної валюти ціни (скажемо, долара), після чого відбувається усереднення загальної ціни на основі конкуренції й встановлення світової ціни (яка переводиться в національні валюти, знову ж таки, за існуючим обмінним курсом).

Якщо ми поглянемо на стан грошового обігу у світовому масштабі, то побачимо, що грошова маса на національних ринках дедалі частіше «протистоїть» товарній масі не національного, а світового ринку. За таких умов навіть значне зростання емісії національних грошей не призводить до адекватної інфляції, оскільки у світовому масштабі подібне зростання не має суттєвого впливу. І тому активна емісійна політика центральних банків промислово розвинутих країн не призводить до очікуваного зростання темпів інфляції, а в багатьох випадках бачимо навіть дефляцію. Аналізуючи ці процеси,

проф. А. С. Гальчинський звернувся до інструментарію екофізики. Згідно з положенням, яке висунув проф. А. С. Гальчинський, «втрачаючи всезагальну вартісну основу, свою уніфіковану монічність, гроші набувають статусу автономної грошової одиниці (*single monetary unit*), стають структурно гетерогенними» [2, с. 6]. Розвиваючи цю думку, ми можемо зробити висновок про те, що в певному сенсі гроші вже давно гетерогенні. І справа не лише у розвитку їх «інтернаціональної вартості». Адже будь-яку свою функцію гроші виконували в різних суспільствах і на різних історичних етапах за умов різних економічних та суспільно-політичних відносин. І при цьому з різним ступенем повноти й функціональної всеосяжності.

Гроші в суспільстві, в якому можна купити будь-яке знаряддя виробництва (включно із «живим знаряддям», тобто рабами), в якості економічної категорії (тобто матеріалізованих суспільних відносин) разюче відрізняються від грошей не лише соціалістичного суспільства (у широкому його розумінні, тобто не лише «адміністративної економіки» на зразок СРСР, а й багатьох ринкових економік у країнах зі значним втручанням держави). Кредитні гроші також мають різну кількість і якість кредитних компонентів – залежно від рівня розвитку кредитних відносин (а з інституціональної точки зору – кредитно-фінансових систем) у тому чи іншому суспільстві. Тобто гроші, які за визначенням є формою поєднання всіх своїх функцій (таким чином вони – гомогенні), при детальному вивченні дійсно виявляються «композиційним матеріалом» з гетерогенною структурою. Це фактично «атом» економіки, який насправді має складну та рухливу (змінну) структуру.

Для того, щоб зрозуміти це, попередньо потрібно збагнути логіку розвитку світової монетарної системи та ідентифікувати його основний напрям. На нашу думку, етапи генезису сучасних грошей можемо уявити у вигляді своєрідних гегельянських спіралей:

від багаточисельності варіантів товарообміну – через виділення нечисельних товарів-еквівалентів – до виникнення єдиного монопольного товару-еквіваленту (металевих грошей);

- від **багаточисельності** металів грошей (мідь, електр, срібло, золото) – через біметалічний стандарт – до **єдиного** золотомонетного стандарту;

- від конвертованості у золото **багатьох** валют – через золото-злитковий та золото-девізний стандарт – до **єдиної** валюти, що обмінювалася на золото (долар США).

Якщо ж подивитися на глобалізаційні процеси у валютних відносинах останніх років та десятиріч з точки зору Гегельянської діалектики, можна зробити висновок про те, що на черговому **витку спіралі** розвитку здійснюється **перехід кількості (від багатьох розрахункових валют до єдиної) у якість**: відбувається процес створення «глобальних грошей», які відображають принципово нові соціально-економічні відносини на світовому економічному просторі. Їх поява може знаменувати собою результат **боротьби та єдності протилежностей** – **єдиного світового монопольного товару-еквіваленту (золотих грошей) та різнорідні знаки кредитних та фідуціарних (паперових) грошей окремих урядів та центральних банків**, – які через **заперечення заперечення** (різні «національні» гроші заперечують світові та єдині у своїй матеріальній формі золоті гроші, а потім уже єдина світова валюта заперечує різні «національні» валюти) приходять до **єдиної світової валюти, яка базується на загальності кредитних відносин у сучасному світі**.

Продовжуючи аналіз розвитку грошової системи з позицій екофізики, можна говорити про явище **монетарної ентропії**, який включає *ентропію грошей* як економічної категорії та *ентропію грошової системи* як інституалізованого механізму грошового обігу.

Наскільки цей етап генезису єдиної світової валюти буде довгим, зараз сказати практично неможливо, оскільки відбувається він з нестабільною швидкістю та за різними (деколи протилежно спрямованими) векторами. Поява світової валюти як результат емісійної діяльності єдиного світового центрального банку у класичному розумінні (назвемо це «адміністративним варіантом»), вимагає наявності і єдиного світового уряду – що і надалі виглядає нереалістичною утопією. Можливим залишається і інший, «ринковий

варіант»: коли в результаті «кристалізації», яка відбувається у суміші міжнародних валютних відносин (національні, регіональні, міжрегіональні, загальносвітові) створюються супер-валюти (валюти провідних економічних держав, як долар США або «інтеграційні валюти», як євро), ринкова взаємозалежність яких може поступово привести до їх злиття («амальгамації», якщо вже використовувати хімічну термінологію) в єдину валюту.

Список використаних джерел:

1. Гальчинский А. Механизм реализации функции меры стоимостей. *Мировая экономика и международные отношения*. 1980. № 7. С. 119–128.
2. Гальчинський А. Гетерогенізація системи грошових відносин: парадигма перспективи. *Вісник Національного банку України*. 2012. № 7. С. 4–10.
3. Сивульский Н. И. Деньги и законы их развития при социализме. Львов : Вища школа, 1987. 159 с.